

# ПРИКАЗ

УДК: 327(100)(049.3)

*Младен Лишанин*

## ПОРЕДАК У СВЕТСКОЈ ПОЛИТИЦИ

**Приказ књиге: Hedley Bull, *The Anarchical Society*, 3<sup>rd</sup> edition, Columbia University Press, New York, 2002, xxv+329 p.**

Један од најзначајнијих представника такозване Енглеске школе у науци о међународним односима, Аустралијанац Хедли Бул, професор међународних односа на Лондонској школи за економију и политичке науке, Оксфорду и Аустралијском националном универзитету у Канбери, углавном је био изван жиже интересовања српских и југословенских теоретичара међународних односа. У овом погледу постоји мали број значајних изузетака. У свом уџбенику „Наука о међународним односима“ из 1987. године (издање *Научне књиге и Института за међународну политику и привреду*), Љубивоје Аћимовић само успут помиње Була, као заступника такозваног

класичног приступа у проучавању међународних односа. Много већи простор Хедлију Булу као учеснику у дебати – познатој као друга велика дебата у међународној теорији – између заступника „класичног“ и „научног“ методолошког приступа, посветила је проф. Јелица Стефановић Штамбук у књизи „Дипломатија у међународним односима“ (*Факултет политичких наука и Чигоја штампа*, 2008.). Као теоретичар међународног друштва и поретка у светској политици, Хедли Бул је опширније представљен у студијама проф. Драгана Р. Симића: „Поредак света“ (*Завод за уџбенике и наставна средства*, 1999.) и „Светска политика“ (*Факултет политичких наука и Чигоја штампа*, 2009.).

Своје схватање међународног друштва и међународног поретка, Хедли Бул је детаљно изложио у књизи „Анархично друштво“, са поднасловом „Студија о поретку у светској политици“, први пут објављеној 1977. године. Из наслова и поднааслова књиге углавном је јасно која се питања налазе у средишту Буловог истраживања. У уводном делу студије, ме-

ђутим, Бул експлицитно наводи три темељна питања на која покушава да одговори у три дела књиге. Та питања су следећа:

- 1) Шта је поредак у светској политици?
- 2) Како се поредак одржава у оквиру постојећег система суверених држава?
- 3) Да ли систем суверених држава још увек обезбеђује одржив пут ка светском поретку?

На путу ка одговору на прво питање, Бул најпре одређује поредак у друштвеном животу, те појмове *држава*, *систем држава* и *друштво држава*. Тиме ће засновати категоријално-појмовну апаратуру за даље проучавање питања међународног – или светског – поретка. Државе су, за Була, основне јединице политичког организовања у савременом свету, а тиме и најважнији актери у међународним односима. По томе је његова теорија блиска државоцентричном реализму. Државе се могу јавити и као саставни делови *система* који „настаје када две или више држава имају међусобне контакте и међусобни утицај на доношење одлука, у довољној мери да то проузрокује да се понашају – барем у извесној мери – као делови целине“. Ово, међутим, не значи да се сваким систем може назвати и поретком. Систем може постојати а да, при томе, нема поретка. О поретку

се може говорити ако постоји уочљив „образац делатности који подржава основне или примарне циљеве друштва држава, или међународног друштва“. Међу овим циљевима, издвајају се циљ очувања система и друштва, циљ очувања независности држава, циљ мира, као и „заједнички циљеви сваког друштвеног живота: ограничење насиља које би узроковало смрт или телесне повреде, одржавање обећања и учвршћивање својине путем имовинских правила“. Ово међународно друштво, како се види и из наслова студије, остаје анархично, што не значи да у њему владају анархија и хаос, већ да изнад појединачних независних држава не постоји друга, врховна власт.

Бул, попут Мартина Вајта, родоначелника Енглеске школе, препознаје три различите традиције у промишљању идеје међународног друштва: хобсовску или реалистичку, кантовску или универзалистичку и гроцијанску или интернационалистичку. Гроцијанска традиција налази се између хобсовске и кантовске, прихватајући становиште прве о држави као кључном актеру у међународној политици, и становиште друге о ограничениости међународног деловања држава путем правила и институција. Управо ову традицију, у свом учењу, следи и Хедли Бул.

Циљеве, којима међународно друштво тежи, као и преовлађујуће вредности на којима су ови циљеви засновани, стварају саме државе. Због тога Крис Браун и Кристин Ејнли у својој књизи „Разумевање међународних односа“ (*Understanding International Relations, 3rd Edition, Palgrave Macmillan, 2005.*) повлаче паралелу између Булове теорије и теорије социјалног конструктивизма. Поредак се у међународном друштву јавља као последица постојања свести о заједничким интересима, правила и институција. Од *међународног поретка* треба разликовати *светски поредак*, тј. „обрасце или природу људске делатности који подржавају основне или примарне циљеве унутар човечанства као целине“. У средишту светског поретка нису државе, већ појединци као изворне јединице друштвеног живота. Бул, међутим, сматра да би се до светског поретка могло доћи путем другачијег универзалног политичког организовања, док се поредак у стварности јавља, још увек, као међународни поредак, односно друштво држава.

Једно од кључних питања које се може поставити о поретку у светској политици, јесте питање његовог односа са правдом. Овим проблемом се Бул бави врло исцрпно, у поглављу које представља унеколико измењен текст његове раније

студије „Поредак vs. правда у међународном друштву“ (*‘Order vs. Justice in International Society’, Political Studies, vol. xix, no. 3, September 1971, pp. 269–83.*). Суштину овог дела расправе представља питање приоритета. У књизи је оно постављено на овај начин: „Може ли правда у светској политици, у својим различитим облицима, бити остварена само уз угрожавање међународног поретка? И ако је то тако, шта би требало да има предност?“. Бул препознаје три школе мишљења о томе: конзервативну, која даје предност поретку; револуционарну, која даје предност правди; те либерално-прогресивистичку, која остварење правде види као средство учвршћивања поретка. Ово питање је у пракси међународне политике било посебно актуелно у доба деколонизације, када су праведне борбе за ослобођење афричких и азијских народа претиле да уздрмају светски поредак и бивале коришћене за посредно сукобљавање САД-а и СССР-а. Но, иако је процес деколонизације одавно окончан, питање односа поретка и правде је и у савременој међународној политици од највећег значаја. Социјално-економски, еколошки, али и класични, војни изазови су веома распрострањени и почетком XXI века, не само угрожавајући начела правде, већ и претећи да угрозе саме основе постојећег поретка. Према Бу-

лу, „поредак је у друштвеном животу пожељан јер је услов остварења осталих вредности“, због чега „не само да је поредак у светској политици вредан, већ у извесном смислу има предност над другим циљевима, попут правде“. Међутим, на питање о односу поретка и правде, како Бул исправно примећује, заинтересоване стране ће увек одговарати на основу процене сопствених интереса у конкретној ситуацији. На тај начин се може објаснити оно што се често назива „политиком двоструких аршина“ великих сила. На пример, Сједињене Америчке Државе различито вреднују начело неповредивости територијалног интегритета, као једно од темељних правила међународног поретка, у случајевима Косова и Метохије и Јужне Осетије. Оне ту разлику чине на основу процене сопствених интереса, уз реторику која води рачуна о „правди“ у случају Косова и Метохије, а о поретку у случају Јужне Осетије.

У савременом међународном систему, поредак почива на међународним институцијама. Попут Мартина Вајта, Бул сматра међународне организације и институције, попут Уједињених нација, тек псеудо-институцијама. Ако се желе открити стварни узроци поретка у међународном систему, треба посматрати оно што је постојало и пре оснивања постојећих ме-

ђународних организација. То су тзв. *ефективне институције међународног друштва*: равнотежа снага, међународно право, дипломатија, рат и велике силе. Ове институције, вршећи своје различите улоге и функције, суштински одређују природу међународног поретка, чији су међународне организације само један од начина испољавања. Тим својим становиштем, Бул се поново приближава реалистичкој теорији. Као улоге које обављају велике силе, доприносећи на тај начин очувању система и поретка у њему, Бул наводи очување опште равнотеже, избегавање и контролисање криза, ограничење рата, једнострана употреба локалне надмоћи, стварање сфера утицаја, интереса и одговорности, те стварање концерта великих сила. У (тадашњем) хладноратовском систему, примећује Бул, ове улоге су играле две велике силе – или суперсиле, САД и Совјетски савез. Да би своје улоге успешно обављале, ове силе су имале интерес да очувају постојеће обрасце моћи у систему. Међутим, Кина и многе земље Трећег света, каже Бул, сматрале су постојећи поредак неправедно устројеним. Да није прерано преминуо, 1985. године, пред само окончање Хладног рата, Хедли Бул би данас, поред свих промена кроз које је систем прошао, могао да уочи готово идентичне обрасце. Своје место у међународном

поретку траже, поред пробуђе- не Кине и земаља „глобалног Југа“, Индија, Европска унија (посебно, Немачка) и бројне регионалне силе у настајању, попут Бразила или Јужноафричке Републике. Но, и поред вечите тежње другоразредних сила да доведу у питање постојећи поредак, постоје четири услова под којима велике силе, према Булу, могу да легитимизују свој повлашћени положај. Као прво, права која проистичу из статуса велике силе не би требало експлицитно формулисати, јер би то могло да изазове отпор у друштву коме је суштински страно начело хијерархије. Друго, велике силе треба да избегавају ситуације у којима би саме биле одговорне за деловање које угрожава поредак. Четврто, велике силе морају да буду у стању да, у извесној мери, изађу у сусрет постојећим захтевима за праведним променама у оквиру поретка, или, у најмању руку, да покажу спремност да их озбиљно размотре. На крају, када на регионалном нивоу постоје значајне силе – какве су, тренутно, Немачка, Јапан или Турска – велике силе морају да нађу начин да своје интересе прилагоде њиховим интересима, у циљу очувања регионалне равнотеже. Чини се да у постојећем, постхладноратовском поретку, велике силе не воде увек довољно рачуна о свим овим условима.

У трећем делу студије, названом „Алтернативни путеви ка светском поретку“, Бул одлази најдаље у разматрању могућег тока будућег развоја међународног система. При томе, примећује да може доћи до промена *унутар система* (разоружање, међународна солидарност, умножавање нуклеарних сила), али и до промена *самог система*. Промене система као таквог могле би да наступе на више начина. Систем би могао изгубити постојећа обележја међународног друштва, уколико би дошло до одбацивања заједничких интереса и вредности држава у систему. Такође, могло би доћи до тако значајног смањења интензитета веза и односа међу државама, да би се у питање довело постојање не само друштва, него и самог система. Тада би се нешто налик међународном систему могло формирати на регионалном нивоу. Чини се да је на савременом нивоу развоја глобализације као „светске мреже међузависности“ (Џозеф С. Нај) излишно разматрати такав сценарио. Још једна од могућности било би формирање светске владе, као исхода такмичења великих сила. Такав развој догађаја свакако би допринео очувању поретка и друштва, али би му одузео својство анархичности. При томе, овакав развој догађаја могао би да представља претњу слободи, како држава и народа, тако и појединаца. Бул,

исправно, примећује да „нема ни најмањих назнака да ће се суверене државе у овом веку сагласити да се потчине светској влади основаној на сагласности“.

Као један од могућих начина развоја догађаја, Бул види феномен „новог средњовековља“ (*new mediaevalism*). Под њиме подразумева измештање и прелазак власти и лојалности са националног на субнационални, супранационални и транснационални ниво, уз пораст значаја улоге појединаца и технолошког развоја у светској политици. Данас, више од три деценије након првог издања „Анархичног друштва“, јасно је да је овај тренд исправно уочен. Њега препознаје и Џејмс Розенау, у свом концепту „рачвања глобалне структуре“. Према Хедлију Булу, показатељи који наговештавају овакав сценарио су регионалне интеграције држава, дезинтеграција држава, обнова приватног међународног насиља, транснационалне организације, те технолошко сједињавање света.

Пошто се постојећи систем држава може показати – и често се показује – неефикасним по питању одговора на изазове у вези са миром и безбедношћу, социјално-економским питањима и животном средином, постоје различити предлози за његову реформу. Међу њима, Бул издаваја идеју концерта великих

сила (или „Кисинџеров модел“), глобални централизам, регионализам и револуционарни модел. Сваки од ових модела има своје предности и мане. Међутим, да би систем држава, макар и реформисан, и даље пружао потпору међународном поретку, ваљало би радити на остварењу претходних услова, попут изградње међународног консензуса, редистрибуције светског богатства и развоја извесног степена космополитске културе, уз нужно очување културних особености различитих нација.

Бул, по сопственом признању, није имао намеру да својом студијом пружи коначне одговоре на питања о међународном поретку и правцима његовог даљег развоја. У намери да постави важна питања и наговести могућности њиховог разрешења, Бул је готово у потпуности успео. Један од разлога томе је што његово учење успешно балансира између реалистичког, либералистичког и социјално-конструктивистичког приступа, узимајући од сваког најупотребљивије инструменте али избегавајући њихове једностраности и ограничења. Ово је у предговору трећем издању подробније обрадио Ендрју Харел са Оксфорда. Стенли Хофман са Харварда је у предговору другом издању (који је, уз аутентични предговор самог Хедлија Була из 1977. године, такође

објављен у трећем издању) указао на неке од предности, али и недостатака ове студије. Заједнички, недвојбено исправан став ових професора јесте да студија „Анархично друштво“ протоком година готово нимало не губи на актуелности, те да се са разлогом сматра капиталним делом у науци о међународним односима.